

Dober pripovedovalec z zornega kota poslušalca in raziskovalca

V prispevku želim opredeliti pojem dobrega pripovedovalca,¹ njegove lastnosti in posebnosti ter pogled nanj z zornega kota sprejemalca (občinstva) in raziskovalca (slovstvenega folklorista). Odgovoriti poskušam na vprašanje, ali je pripovedovalec, ki je po kriterijih publike označen za dobrega, enako dober tudi za raziskovalca, ki želi folklorni dogodek dokumentirati. Podajam mnenja informatorjev z Bovškega, ki so v nekaterih primerih obenem tudi pripovedovalci (njihove izjave sem pridobila z intervjuji med zbiranjem gradiva za svojo magistrsko nalogo), svoje izkušnje in opažanja ter ugotovitve znanega folklorista Milka Matičetovega, ki je pred leti raziskoval na Bovškem.

The paper focuses on the notion of good narrator, his or her characteristics and peculiarities, and the perception of such a person by the public on the receiving end, and by a researcher (folklorist). It tries to answer the question whether a narrator who is good according to the public is similarly viewed by the researcher who is trying to document a certain folkloristic event. Listed are the opinions of informants from the vicinity of Bovec, who in certain cases have themselves acted as narrators (their statements have been obtained in the course of collecting material for author's M. A. paper). The paper also focuses on author's own experience, as well as on conclusions by Milko Matičetov, a well-known folklorist who conducted his own research of the area several years ago.

I. Uvod

Folklorist, ki zbira in dokumentira prozno folkloro, tega nikakor ne more početi brez soudeležbe v folklornem dogodku. Po Dundesu² je folklorni dogodek sestavljen iz treh

¹ Pripovedovalec je mišljen kot oseba, ki pripoveduje zgodbe, pri čemer žanr ni bistven.

² Marija Stanonik, Tekstura – dinamični princip slovstvene folklore, v: O amaterskem gledališču, Zbirka Umetnost in kultura 22, Ljubljana 1994, str. 61.

prepletajočih se ravnin: teksta, teksture in konteksta. Tekst je jezikovno izraženo sporočilo; tekstura je način, izvedba z vsemi nejezikovnimi sestavinami, ki podpirajo in spremljajo besedo; kontekst pa so vse okoliščine pripovedovanja od kraja, prostora, časa, do govornega položaja in stopnje suverenosti, ki jo pripovedovalec dosega v določenem krogu poslušalcev. Za verodostojno analizo je potrebno proces pripovedovanja spremljati celovito ter enakopravno upoštevati vse tri ravnine, saj so tesno medsebojno povezane in vplivajo druga na drugo.

Za dobro zgodbo mora slovstveni folklorist najprej poiskati informatorja-pripovedovalca. Povpraša ljudi v danem okolju in ti ga usmerijo k tistemu, ki je po njihovem mnenju dober. Navadno več informatorjev predlaga isto osebo. Iz lastne izkušnje ugotavljam, da sem po tej poti vedno prišla do človeka, ki je znal zelo dobro ali pa vsaj solidno pripovedovati. To pomeni, da so kriteriji, kdo je dober pripovedovalec, pri občinstvu in pri raziskovalcu precej podobni.

II. Pripovedovalec z vidika poslušalcev

Poslušalci, mednje se lahko šteje tudi raziskovalec, če je ta prisoten v folklornem dogodku, opazijo tipične lastnosti, ki so skupne vsem dobrim pripovedovalcem. Prva med njimi je gotovo **dar govora**, sposobnost jezikovnega izražanja. Meja med navadnim jezikovnim posredovanjem in pripovedovanjem je dokaj ostra. Pri tem je odločilen način, KAKO se pripoveduje. Marsikdo, ki veliko in rad govori in ne premore umetniške izpovedne moči, velja za nadležnega, zato nima zainteresiranih poslušalcev. Nadarjeni pripovedovalec (umetnik) zna svojo pripoved oblikovati dovolj estetsko in prepričljivo, med procesom pripovedovanja izžareva veliko izpovedno energijo, s katero pritegne zanimanje občinstva, da ga le-to pozorno posluša od začetka do konca. To zahteva veliko miselnega pa tudi fizičnega naprezanja.

Svoje informatorje na Bovškem sem povprašala, kako bi opisali pripovedovalca, ki so ga označili za dobrega. Ana Mlekuž³ iz Čezsoče pravi o Matiji Beselnovem⁴ tako:⁵ *Jiitih je plaudu, tist je pa ... hahahaha, tisto moraš naše pobe vprašat, ki so hodili zvečer tja. So rekli: »A pridmo zvečer?« Eti Martinov, Jožek in Valter, vsi tile, ne. Taki letniki. /.../Ja, je znal. Je imel prav dar govornenja. Kar je povedal, je povedal tako, da si mislil, da je vse res, ne. Tudi z rokami se je klatil. Če je koga ponašal, je tudi glas spreminjal.* Tudi Milko Matičetov je na širšem Bovškem naletel na dobre pripovedovalce. O Katri Jovžkovi iz Trente piše: *... zna bajati tako, da se je ne naveličaš poslušati. Naj opisuje karkoli, tudi dogodke vsakdanjosti, bo pripoved tekla gladko in slikovito ...*⁶ Poleg nje mu je bil še posebej pri srcu pravljicar Joza Kravanja, po domače Marinčič, iz zaselka Pod Skalo, katerega ime je zaslediti v različnih člankih. Moja informatorka Matilda Colja,⁷ ki se Marinčiča spominja iz otroških let, pravi o

³ Ana Mlekuž, po domače Čoupijeva iz Čezsoče, upokojenka, informatorka in pripovedovalka, intervju posnet dne 2. 2. 2001 pri njej doma.

⁴ Matija Beselnov je pred več kot tridesetimi leti slovel kot dober pripovedovalec v Čezsoči, še posebej je bil priljubljen med vaškimi dečki, ki so ga z veseljem poslušali. Vaščani se ga še danes dobro spominjajo.

⁵ Izjave informatorjev so zapisane dobesedno, le glasoslovno so približane knjižnemu jeziku. Stilno poudarjena dolžina vokala je zapisana s podvojenim ali potrojenim znakom. Vzklike in povečano glasnost zaznamujejo končna ločila (klikaji, vprašaji).

⁶ Milko Matičetov, Pri slovenskih pravljicarjih, Ktra Jovžkova iz Trente, v: Pionir 4, 1963/64, str. 109.

⁷ Matilda Colja, Bovec, upokojenka, informatorka, intervju posnet 11. 4. 2001 pri njej doma.

njem: *On jih je mel polno glavo. On je bil že rojen tako verjetno. On je bil že tako rojen. Zmeraj jih je imel v zalogi, nikol mu niso zmanjkale. Ma saj, če je človek tako pravljíčar, saj mu je prirojeno, saj grozno to dojame. Recimo. Ja. On je bil dober za to.* Matičetov opiše način pravljíčarjevega pripovedovanja: *Med pripovedovanjem je Marinčič ves zatopljen v dogajanje, pravljíco dobesedno podoživlja /.../ spremlja svoje junake na nevarnih potih z zamahi rok, z izrazitimi grimasami, s povzdignjenim ali utišanim glasom, se vrže po tleh, zavpije, kakor pač terja situacija.*⁸ Prav ta isti opis bi ustrezal tudi pripovedovalcu Pepiju Rotu⁹ z Žage, ki sem ga imela srečo spoznati. Zaradi izredno izrazite gestikulacije in mimike obraza, ki podpirata skoraj sleherno izgovorjeno besedo, je svojevrstna posebnost v celem kraju. Po pripovedovanju pa je znan tudi v sosednjih vaseh in v Bovcu.

Pepi Rot med pripovedovanjem

Slike so izdelane z videoposnetka; kamera: Vesna Moličnik

«Ho, bi ga žandarmi takoj peljali (v arest).»

⁸ Milko Matičetov, Pri slovenskih pravljíčarjih, Marinčič Pod Skalo, v: Pionir 3, 1963/64, str. 75.

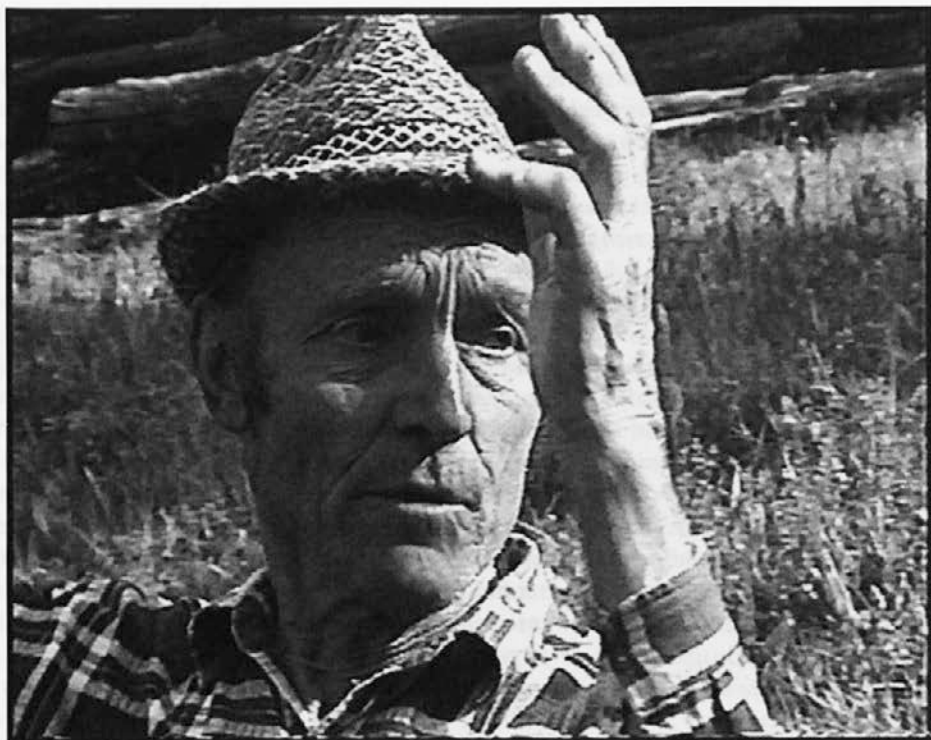
⁹ Pepi Rot, po domače Zepov, Žaga, upokojenec, pripovedovalec.

«Je ležala rajnka Plevha na parah ...»

«Koliko lahko en človek nese, dvajset, trideset kil ...»

Pepi Rot, portret

Spomin in zavestna želja po pomnjenju ter našpičena ušesa vsepovsod, kjer bi se utegnili kaj »ujeti«, je tudi tipično za rojenega pripovedovalca. Pepi si je prizadeval, da bi zanimivo zgodbo, vredno nadaljnjega posredovanja, poslušal večkrat: *In sem vprašal še enkrat, dvakrat ali kakor je: »Povejte še enkrat, da bom vedel, kako je bilo! Povejte še enkrat!«* Hahaha, ja. Jaz sem bil nairih, so dejali Nemci. Radoveden. Da bom slišal, kako se smeje in še da bom znal povedati, za tole je šlo meni! Da bom znal povedati. In pravim včasih tudi našemu pobu, taki si zapomnijo, kako je kaj bilo in kako so pravili, ne. Jaz sem tole slišal.¹⁰ Želja slišati in si zapomniti se kaže tudi v spoznanju, ki je za marsikaterega pripovedovalca grenko, namreč, da z leti počasi peša spomin: *So pravili tudi tele vice, jaz sem bil v bolnici. Iitjejš, kaj, ko bog ne drži v glavi. Jaz da bi imel petnajst let in da bi tole pravili, jaz bi jih ujel po magnetofonu!!! Kaj pomaga, ko sem pozabljuj! Zdaj ne prime več, žalostno ugotavlja Pepi.*

Na vprašanje, **od koga in kje** dobijo pripovedovalci gradivo za svoj repertoar, lepo odgovori Matičetov: *Nosilci folklore – pripovedovalci iz ljudstva so kakor dolga, neprekinjena vrsta nadarjenih posameznikov, ki starodavna izročila deloma sprejemajo deloma zavračajo, jih zdaj hranijo kolikor moči nespremenjena zdaj pa ustvarjalno preoblikujejo, jim prilivajo iz svojih ter svojega časa izkušenj in doživetij, ali celo*

¹⁰ Tako je Pepi Rot z Žage odgovoril na vprašanje, ali si je vedno zavestno prizadeval, da bi si zapomnil zgodbo, ki se mu je zdela zanimiva in tako vredna, da jo pove naprej. Intervju je bil posnet 13. 4. 2001 pri njem doma.

ustvarjajo popolnoma znova, v vsakem primeru pa svoje notranje bogastvo posredujejo okolici in s tem mladim rodovom – prihodnosti.¹¹

Pripovedovalec Pepi Rot se spominja svojih »vzornikov«, od katerih je črpal zgodbe: *Ranjek Rusc, je bil še ranjek Rusc, tale, ki je gor iz Bovca, saj veš, ki je umrl zdaj, ne, Rusc. Ladi. In on je imel zmeraj tele in smo zmeraj slišali kake. In sem šel tja, so bili tam teli, pa sem kakšno še jaz včasih povedal zraven in to. Iijeeeeeš, so se smejali! /.../ Rusc je veliko vedel. /.../ Je bilo zmeraj špaso tam, tam pri Marti, v tistem bifeju /.../ leta nazaj, jejžeš, jejžeš!!! Tja je hodil še ranjki Zajc, od telih Zajcevih pobov oča, jaz sem ga poznal že po vojni. Je bil špasen mož. Je bil zmerom tle v tistem bifeju. In jaz sem šel tja, samo da se bom smejal. Pa za hece!!! Kelnarca ga je naganjala: »Zajc, povejte še kaj!!! Fronc, povejte še kaj!!!« »Hej, tavžent hudičev! Kaj??? Daj še en deci!« Vse se je smejalo. Je bil špasen mož. Je bil še starejši ko jaz (zdaj). Je mel osemdeset let! Jaz sem ga že slišal gor v Lašatih. Smo bili gor v ta stari koči. Petdesetega eden, dva tri kajzvemkirga, ajaaaaajš, je blo!!! Ma gor sva bila sama, eden, dva. On je ahtal kočo. Tisto, ki je pogorela tam. On je bil pod Avstrijo in je pravil marsikaj. Sem ga rad poslušal.¹²*

Seveda pa zgodbe niso za vsaka ušesa in vsak pripovedovalec ima **svojo ciljno publiko**, ki je lahko široka in pestra ali pa samo komorna. *Za Marinčičeve pravljice je značilno to, da niso namenjene otrokom, ampak odraslim. Če naj verjamemo domačim, doma prauzaprav ne pripoveduje. Razživi se pri tem ali onem sosedu /.../, v gostilni, kjerkoli najde hvaležne poslušalce.¹³* Moja informatorka Matilda Colja pa se Marinčiča spominja nekoliko drugače: *On se je pousod pridružil ljudem. In že je imel glavno besedo. Prerokval je vsem skupaj, ko smo bili, ali pa tudi če smo bili samo otroci, on se je glih tako pogovarjal. Ja. Tudi z otroci, ravno tako, ja. Smo ga radi poslušali. Informatorka Ana Mlekuž o Matiji Beselnovem, ki je bil še posebej priljubljen pri vaških dečkih v Čezsoči: *Ja saj Matijo smo poslušali vsi. Ko je prišel, saj je zmeraj le lagal. Hahaha. /.../ Vsi ti pobalini so ga hodili poslušat.**

Zakaj nadarjeni pripovedovalci pripovedujejo, je vprašanje, ki bi zahtevalo posebno raziskavo. Notranja nuja po izražanju lastne kreativnosti je skupna vsem umetnikom. Tako se tudi pripovedovalec usmerja k občinstvu, od njega dobiva povratno informacijo, in če je pozitivno sprejet, je to zanj potrditev in priznanje ter dodatna spodbuda. Zaradi svoje sposobnosti pridobi v družbi poseben status, na podlagi katerega gradi tudi svojo lastno podobo. Mnenje poslušalcev, zakaj pripovedovalec pripoveduje, je sicer subjektivno, a kljub temu zanimivo. Matilda Colja na vprašanje, zakaj misli, da je Marinčič pripovedoval, odgovori: *Verjetno tudi zaradi lastne zabave, tako, ker je poznal ljudi, da ga sprejmejo, da ga bodo malo poslušali in tako, ne.*

Marsikateri pripovedovalec je znal svojo sposobnost tudi unovčiti. Informator Milan Pirc¹⁴ se spominja Andreje Rušnikovega, ki je v času med obema vojnama s svojimi zgodbami zabaval poslušalce v gostilni: *Ta Rušnik je rad pil, veliko pil. Pripovedoval je o vseh stvarih, ves čas je govoril, govoril, samo da je dobil za piti ...¹⁵* Matija Beselnov si je poiskal koristi od otrok: *Je bil vedno brez drv. »Če prinesete drva, potem vam bom pa pravil.« In tale si je čez dan zmišljeval, kaj bo lagal, teli (otroci) so pa vsak eno naročje*

¹¹ Milko Matičetov, Josip Jurčič, Regina Kramar in nosilci folklorne, v: Posebni odtis iz tržaške revije Razgledi 10, 1948, str. 10–11.

¹² Pepo Rot o tem, kdo je dobro pravil in kje je slišal zgodbe.

¹³ Milko Matičetov, Pri slovenskih pravljicarjih, Marinčič Pod Skalo, v: Pionir 3, 1963/64, str. 75.

¹⁴ Milan Pirc, Bovec, upokojenec, informator in pripovedovalec.

¹⁵ Barbara Ivančič, Bovški govor, Fonetični zapis besedil, diplomatska naloga, 1998, str. 48.

drv nesli. Matija je kuril, da je imel plato kar rdečo! So začele zmanjkovati: »Ja, pa kaj je to? Ja, kako? Saj temu manjkajo drva, temu manjkajo drva!« Vsak je nesel iz svoje skladovnice, ne. Tata naš je rekel: »Ja, saj manjkajo drva. Ja, pa kako? Ali kakšen pobira?« Ti fantje so nosili drva samo, da jim je takele pripovedoval.¹⁶

Ob koncu nanizanih lastnosti pa še zanimiva opazka: dobre pripovedovalce so imeli ljudje sicer radi in so jih z veseljem poslušali, kljub temu pa so nanje gledali nekoliko »postrani«, saj so se zaradi drugačnosti marsikomu zdeli čudaški, še posebej v situacijah, ko niso ravnali v skladu s splošnimi prepričanji in praksami. (Morda to velja za večino umetnikov.) Na vprašanje, ali je Matija otroke, medtem ko jim je pripovedoval zgodbo, tudi zaposlil s kakšnim delom, sem dobila takle odgovor: *Ne, ne, ne. Saj on ni imel nič, veš, saj je bil delomrznež. Rajši, kot je šel po drva, rajši je pravil otrokom, da so mu jih prinesli. Ja, tudi to je bil poklic. Fajn je šel skozi.¹⁷* Vsaj zdi se mi, da je mogoče med temi vrsticami zaznati rahel občutek. Tudi o Marinčiču sem zasledila podobno opazko: *Saj so ga imeli radi, pa včasih, če so imeli polno dela, ljudje so imeli kmetijo, živino, so imeli polno dela, zdaj če je bil pa človek utrujen in premagan z delom, zmerom tudi ni bil Marinčič dobrodošel. Ja. Če ne, če je bil pa cajt, ko je bil kak dež, so ga imeli ljudje pa radi. Ja. Samo da bi se pa spomnila, da se je vključil v delo, recimo, jaz ne vem, jaz se tega ne spomnim. Da bi dejala: ja, saj je šel ljudem pa tudi pomagat. Rajši je razlagal kaj tako.¹⁸* Iz povedanega lahko ugotovimo tudi to, da je poslušanje zgodb načeloma spadalo v čas, namenjen za razvedrilo, nikakor pa ne med delovnik.

III. Pripovedovalec z zornega kota raziskovalca

Tudi če ima kdo vse značilnosti dobrega pripovedovalca, ni nujno, da je enako dober tudi z vidika folklorista. Ta v folklornem dogodku ni del konteksta zgolj kot »navaden« poslušalec. Upoševati moramo, da raziskovalec skoraj zmeraj sam sproži oz. organizira folklorni dogodek, tako da že od začetka ne moremo govoriti o naravni, spontani situaciji. Omenjena zadrega je nekoliko manjša, če se raziskovalec in pripovedovalec dovolj dobro poznata in se je med njima spletlo zaupanje. (Meni je do tega hitreje pomagalo domače narečje, s katerim sem odpravila vtis tujca, ki vdira v zasebnost.) Pripovedovalca lahko močno zmotijo tehnični pripomočki za dokumentiranje (diktafon, fotoaparati, videokamera) ter zavedanje, da je v dani situaciji opazovan in ocenjevan; poleg tega pa ve, da bodo tako posnetki prišli na ušesa in oči tudi »nekomu tretjemu«, to pa ga sili, da se predstavi v čim lepši podobi. Težava se lahko nenazadnje pojavi v dejstvu, da raziskovalec ne ustreza pripovedovalčevi običajni ciljni publiku, zato noče povedati zgodbe.

Sledeči konkretni primeri s terena kažejo, kako lahko kontekst vpliva na pripovedovalca.

S kolegico sva se v lovski koči pridružili lovcem, ki so se namenili opazovat in poslušat ruševca. Vedeli sva, da si večere krajšajo z zgodbami in bo tam tudi pripovedovalec, ki slovi kot najboljši med njimi. Zato sva bili opremljeni z diktafonom in videokamero, da bi katero izmed pripovedi ujeli na trak. Res se je sčasoma ustvarilo sproščeno vzdušje, pripovedovalec je bil pri volji in lovske, v veliki večini smešne

¹⁶ Povedala Ana Mlekuž.

¹⁷ Povedala Ana Mlekuž.

¹⁸ Povedala Matilda Colja.

zgodbe, so se vrstile druga za drugo. Silno smo se zabavali. A vendar je včasih, ko so ga drugi lovci spodbujali, naj pove še to in to zgodbo, zamahnil z roko, da danes ne. (Morda zaradi naju – ženski, ki nimata ničesar skupnega z lovci, pa še raziskovalki?) Takoj je besedo napeljal na zgodbo, ki jo je izbral sam. Ko sva ga prosili, ali ga lahko snemava z videokamero, nad tem ni bil preveč navdušen, a je le privolil. Kakšna sprememba! Takoj ko sva jo spet ugasnili, se je ponovno razživel, dikcija je spet postala živahnjša, gestikulacija in mimika intenzivnejši.

Povsem drugačen primer je Pepi z Žage. Ko sem ga vprašala, ali bi povedal katero od svojih zgodb tudi pred videokamero, je takoj privolil. In res je z velikim veseljem »nastopal«. Primerjava tekstov istih zgodb, ki so bili pred tem posneti samo z diktafonom, s tistimi na videofilmu, pokaže, da so slednji veliko daljši, in sicer na račun pojasnjevanja tistih zadev, za katere je mislil, da jih kolegica, ki je snemala, ne pozna dovolj dobro. Morda pa je zgodbo raztegnil, da bi podaljšal čas snemanja, saj je pri tem očitno užival. Čeprav je »nastopal«, pa je pred kamero precej brzdal svojo sicer zelo intenzivno gestikulacijo (da bi se predstavil v lepši luči?).

IV. Zaključek

Dober pripovedovalec se zaveda svojih sposobnosti, zato navadno nima težav pri snemanju z diktafonom (snemanje z videokamero je drug, mnogo težji problem). Vprašanje pa je, koliko nanj vplivajo druge sestavine konteksta (prisotnost raziskovalca, zavedanje o ocenjevanju in vrednotenju itn.). In če se poigramo – hvalabogu – z utopično predpostavko, bi bil za folklorista idealen tisti pripovedovalec, ki bi isto zgodbo povedal vsakršni (ciljni) publiki, ob vsakem času, v vsakem prostoru, razpoloženju, neglede na tehnična sredstva, skratka tisti, ki bi bil med pripovedovanjem neodvisen od konteksta.

Summary

Good Narrator from the Viewpoint of Listener and Researcher

The author analyzes characteristics of a good narrator from the viewpoint of both the public and the researcher – a folklorist who by participating in a folkloristic event likewise assumes the role of listener. There is a sharp demarcation line between narration and between conveying something by means of language. During the course of his or her narration, the narrator tries to attract the public as much as possible, which demands great mental as well as physical effort. Typical characteristics of a good narrator are good language skills, a good memory and a definite wish to find and remember a story worth conveying to others. Every narrator has his or her own target public. The reasons for story-telling are numerous and individual, but as with every artist they concern the need to express one's own creativity.

Yet a good narrator from the public point of view does not necessarily denote an equally good narrator from the researcher's standpoint. In a folkloristic event a researcher is not merely a listener. The researcher usually triggers or organizes a folkloristic event by him- or herself, which denotes a certain lack of spontaneity. The narrator may also be disturbed by a dictaphone, a camera and, most of all, a videorecorder, which might be combined with an awareness that he or she is being watched and judged. Moreover, the tapes may be shown to others as well, which requires the narrator to show his or her best side. The researcher may also not correspond to narrator's usual target public.

Utopically, an ideal narrator from the viewpoint of a researcher would be someone who could tell an identical story to any (target) public, at any time, anywhere, regardless of his or her mood, or technical appliances employed by the researcher; in short, an ideal narrator would not depend upon any context.

Literatura in viri:

- Stanonik, Marija, *Teoretični oris slovstvene folklore*, Ljubljana 2001.
- Stanonik, Marija, *Slovenska slovstvena folklor*, Ljubljana 1999.
- Stanonik, Marija, Tekstura – dinamični princip slovstvene folklore, v: *O amaterskem gledališču*, Zbirka Umetnost in kultura 22, Ljubljana 1994.
- Matičetov, Milko, Pri slovenskih pravljicarjih, Marinčič Pod Skalo, v: *Pionir* 3, 1963/64, 75–76.
- Matičetov, Milko, Pri slovenskih pravljicarjih, Katra Jovžkova iz Trente, v: *Pionir* 4, 1963/64, 108–109.
- Matičetov: Pri treh Boganjčarjih, ki znajo "lagati", v: *Slovenski etnograf* 18–19, 1965/66, str. 81–114.
- Matičetov, Milko, Josip Jurčič, Regina Karamaro in nosilci folklore, v: *Razgledi* 3, 1948, 449–457.
- Matičetov, Milko, »Duhovna kultura v gornjem Posočju«, v: *Zbornik 18. kongresa jugoslovanskih folkloristov*, Bovec 1971, (Ljubljana) 1974, 43–54.
- Ivančič, Barbara, *Bovški govor, Fonetični zapis besedil*, diplomatska naloga, Ljubljana 1998.
- Intervju z Ano Mlekuž, Čezsoča, 2. 2. 2001.
- Intervju z Matildo Colja, Bovec, 11. 4. 2001.
- Intervju s Pepijem Rotom, Žaga, 13. 4. 2001 in 1. 5. 2001.